

خالقیت و ربوبیت خداوند محور تحلیل تاریخ بشریت است

فلسفه تاریخ، علمی نظری است که به تحلیل تاریخ می‌پردازد که نتایج آن معطوف به کارکردهای عینی است و در آن سؤالاتی همانند علل پیدایش و تکامل تاریخ و مراحل آن، نقش خالقیت و ربوبیت الهی و نیز اراده‌های انسانی در پیدایش و تحولات تاریخی مورد بحث قرار می‌گیرد.

فلسفه تاریخ، علمی نظری است که به تحلیل تاریخ می‌پردازد که نتایج آن معطوف به کارکردهای عینی است و در آن سؤالاتی همانند علل پیدایش و تکامل تاریخ و مراحل آن، نقش خالقیت و ربوبیت الهی و نیز اراده‌های انسانی در پیدایش و تحولات تاریخی مورد بحث قرار می‌گیرد.

به گزارش خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، نخستین جلسه از سلسله درس‌گفتارهای حجت‌الاسلام والمسلمین سیدمحمد مهدی میرباقری، رئیس فرهنگستان علوم اسلامی قم با عنوان «فلسفه تاریخ شیعه» برگزار شد که سخن آغازین استاد میرباقری در این جلسه به ارکان کلی فلسفه تاریخ شیعی اختصاص داشت.

وی اظهار کرد: بحث از آینده جهان یکی از مباحث اصلی مطرح در فلسفه تاریخ است که متأسفانه در حوزه معارف اسلامی به طور عام و در معارف شیعی به طور خاص، کمتر به فلسفه تاریخ پرداخته شده است.

محور تحلیل تاریخ بشریت

وی با بیان اینکه تلاش چندانی برای استخراج و استنباط دیدگاه اسلام درباره نقش انسان در تاریخ و آینده جهان مطابق آیات و روایات صورت نگرفته است، افزود: فلسفه تاریخ، علمی نظری است که به تحلیل تاریخ به مثابه کلیتی فراگیر و منسجم و مبتنی بر روابط قاعده‌مند می‌پردازد، به گونه‌ای که نتایج آن معطوف به کارکردهای عینی است و در آن سؤالاتی همانند علل پیدایش و تکامل تاریخ و مراحل آن، آغاز تاریخ و فرجام آن، نقش خالقیت و ربوبیت الهی و نیز اراده‌های انسانی در پیدایش و تحولات تاریخی مورد بحث قرار می‌گیرد.

ویژگی بارز نگاه شیعی به تاریخ فلسفه

رئیس فرهنگستان علوم اسلامی قم با تأکید بر جایگاه و محوریت خالقیت و ربوبیت خداوند در تحلیل تاریخ، ابراز داشت: در بررسی فلسفه تاریخ اسلامی، پنج نکته اساسی را باید مورد توجه قرار داد، اولین نکته اینکه فلسفه تاریخ اسلامی بر اساس اعتقاد به حاکمیت اراده و مشیت حق بر کل تاریخ بنا شده است، به گونه‌ای که تفکر اسلامی و شیعی عالم را بر محور حاکمیت حضرت حق بر کل خلقت، تفسیر می‌کنند و همان طور که همه عالم را ناشی از اراده، مشیت و اوصاف جمال و جلال الهی می‌دانند، معتقد است که آغاز و انجام عالم و تاریخ هم سراسر آیات عظمت الهی و مسیر تحقق اراده الهی است.

وی حرکت تاریخ بر اساس خالقیت و ربوبیت خدای متعال را از ویژگی‌های بارز نگاه شیعی به تاریخ فلسفی دانست و ادامه داد: خدای متعال خالق کل هستی، از جمله بشریت و جریان تکامل تاریخی اوست و هم براساس ربوبیت خود عهده‌دار سرپرستی و تکامل تاریخ بشری است، چنان که قرآن می‌فرماید: «رَبَّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى»؛ بنابراین ربوبیت الهی عهده‌دار تکامل و هدایت انسان به سمت کمال است.

حجت‌الاسلام میرباقری تکاملی بودن برآیند همه حرکت‌های تاریخی را دومین نکته تاریخ فلسفی شیعه بیان کرد و گفت: اگر ما بپذیریم که حکمت و ربوبیت حضرت حق بر حرکت تاریخ حاکم است باید بپذیریم که حرکت کل تاریخ باید به سوی تکامل باشد، یعنی نمی‌شود که برآیند حرکت کل عالم، حرکت نزولی باشد، بلکه باید حرکت رو به کمال باشد تا با حکمت سازگار باشد.

وی با ابراز اینکه سیر کلی تاریخ رو به کمال است، افزود: نظریه فلسفه تاریخ اسلامی همان طور که به خالقیت و ربوبیت حضرت حق متکی است، به نظریه معاد هم متکی است، یعنی حرکت کلی عالم را به سمت قرب به سوی خدای متعال تفسیر می‌کند. از آنجا که کمال، چیزی جز قرب به سوی خداوند متعال و گسترش عبودیت نیست، حرکت کلی عالم در پایان خود، به توسعه پرستش خداوند متعال و کمال عبودیت و بندگی ختم می‌شود.

تأثیر شگرف اراده انسانی در تحولات تاریخی/ اراده انسانی تا کجا نقش دارد؟

استاد فلسفه اسلامی، درگیری تاریخی ایمان و کفر در سایه مشیت الهی را سومین نکته تاریخی دانست و خاطرنشان کرد: نکته سومی که در تحلیل فلسفه تاریخ اسلامی باید بر آن تأکید داشت این است که اراده‌های انسان‌ها هم در حرکت تاریخ نقش ایفا می‌کنند، البته نه به این معنا که چیزی به انسان تفویض شده، بلکه به همان معنایی که در مبحث جبر و اختیار در مسلک شیعی متناسب با معارف اهل بیت(ع) تبیین شده است؛ یعنی نه جبر است و نه تفویض، بلکه امری بین این دو است.

پروردگار عالم هم به خیر امداد می‌رساند و هم به شر

وی ادامه داد: خداوند متعال به انسان‌ها اراده داده و به میزانی که مشیت او اجازه دهد و به میزانی که امداد کند، اراده‌های انسانی در تحقق حوادث عالم به ایفای نقش می‌پردازند. از همین جاست که حرکت تاریخ دو سمت پیدا کرده و به دو جبهه تقسیم می‌شود: در یک جبهه اراده‌هایی عمل می‌کنند که بر محور عبودیت خداوند متعال و خضوع و خشوع و تذلل در برابر او قرار دارند؛ یعنی این اراده‌ها در برابر اراده حضرت حق، تسلیم و خاضع و خاشع‌اند؛ یعنی با اینکه حرکت ارادی است، اما هماهنگ با ربوبیت تشریعی خداوند متعال واقع می‌شود.

اصلی‌ترین تعارض تاریخ در کجاست؟/انتهای تاریخ کجاست؟

استاد سطح عالی حوزه علمیه قم درباره جبهه دوم تاریخی اظهار داشت: از سوی دیگر، چون موجوداتی مثل انسان و جن، دارای اراده و اختیار هستند و در اثر این اراده و اختیار، طغیان هم اتفاق می‌افتد و جبهه دوم که از آن به جبهه سرکشی و استکبار در برابر خداوند متعال تعبیر می‌شود، به وجود می‌آید، هر یک از این دو جبهه در حرکت خود دنبال گسترش خویش هستند و به همین دلیل حق و باطل در تاریخ درگیر می‌شوند، در واقع اصلی‌ترین تعارضی که در تاریخ وجود دارد، تعارض ایمان و کفر، و عبودیت و استکبار است و حرکت کلی عالم هم در پایان به سمت غلبه عبودیت و بندگی پیش می‌رود.

دعای حق و باطل بر سر چیست؟

استاد میرباقری با بیان اینکه انسان‌ها نمی‌توانند قوانین کلی خلقت را که ظهور مشیت خداوند متعال است تغییر دهند، افزود: این در حالی است که اراده انسان‌ها در چارچوب همین قوانین عمل می‌کند و در دل این قوانین و در تبعیت آن‌ها، سطحی از تأثیر هم برای آن‌ها قرار داده شده است، هم جبهه حق و هم جبهه باطل به میزان مشیت الهی، مأذون هستند و متناسب با آن مشیت، مورد امداد هم قرار می‌گیرند، یعنی مشیت بالغه الهی متناسب با حرکت کل، هر دو جبهه را امداد می‌فرماید و بر همین اساس، درگیری‌های حق و باطل در تاریخ روی می‌دهد.

دایره تأثیرگذاری اراده‌های متفاوت در چه محدوده‌ای است؟

رئیس فرهنگستان علوم اسلامی قم اصلی‌ترین درگیری در جریان حق و باطل را ناشی از درگیری پرستش و شیطننت عنوان کرد و گفت: به فرموده قرآن «تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ؛ جبهه کفر و استکبار، تشتت در قلوب دارند و از این رو بسیاری از درگیری‌هایی که در عالم اتفاق می‌افتد، به اردوگاه‌های درون جبهه کفر و استکبار بر می‌گردد، بنابراین اصلی‌ترین درگیری که در عالم وجود دارد و حرکت کلی تاریخ را شکل می‌دهد، درگیری حق و باطل و کفر و ایمان است.

محور انبیاء ذات مقدس نبی مکرم اسلام(ص) است

وی با اشاره به تفاوت سهم تأثیر اراده‌ها در توسعه حق یا باطل به عنوان چهارمین نکته تاریخ فلسفی، ادامه داد: در جبهه حق و باطل همه اراده‌ها یکسان، یکنواخت و هم‌عرض نیستند، بلکه جریان اراده‌های انسانی در طول تاریخ، دارای یک نظام هستند که باید در تحلیل فلسفه تاریخ اسلامی مورد توجه قرار گیرد، زیرا بعضی از اراده‌ها، اراده‌های محوری در کل تاریخ هستند، یعنی کل حرکت تاریخ تحت تأثیر آن‌ها واقع می‌شود که ما در جبهه حق، انبیاء و اولیای الهی را داریم که محور حق در طول تاریخ‌اند و باقی اراده‌ها به

قوت این اراده‌هاست که در مسیر بندگی خدای متعال قرار می‌گیرند.

محور کل تاریخ عبودیت و بندگی اراده شخص پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) است

استاد درس خارج حوزه علمیه، محور انبیاء و اولیای الهی را ذات مقدس و نورانی نبی مکرم اسلام(ص) و اهل بیت(ع) دانست و اظهار داشت: آن‌ها بر اساس معارف شیعی محور کل بندگی و پرستش در کل تاریخ هستند. چنانکه فرموده اند: «بنا عید الله، بنا عُرِف الله»؛ و «لولا ما عید الله»؛ یعنی به شدت بندگی و خضوع آن‌هاست که همه عالم در برابر خداوند متعال سجد می‌کنند و به تبع عبادت آن‌هاست که دیگران در همه سطوح خداوند متعال را بندگی می‌کنند، به گونه‌ای که حتی انبیای اولوالعزم هم تحت سرپرستی و ولایت آن‌ها به رشد می‌رسند.

محور شیاطین تاریخ چه کسانی هستند؟

وی افزود: در سطوح بعدی، دیگر اراده‌ها هم نقش دارند، بعضی اراده‌ها، اراده‌های تبعی هستند و تأثیر آن‌ها در فرایندهای تاریخی بسیار محدود است، بعضی دیگر از اراده‌ها در مقیاس جهانی تأثیرگذار هستند و برخی هم در مقیاس تاریخ حضور دارند که از جمله آن‌ها انبیاء به ویژه انبیای اولوالعزم هستند، اراده‌ای هم هست که محور کل تاریخ عبودیت و بندگی است و آن اراده شخص پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) است.

حجت الاسلام والمسلمین میرباقری درباره جبهه و جریان کفر در عالم بیان داشت: محوریت کفر گاهی در سطح یک گروه، جامعه کوچک و گاهی هم در سطح جامعه بزرگ در یک عصر و گاهی در سطح تاریخ است، همان گونه که در شیاطین جن، «ابلیس»؛ به عنوان محور استکبار محسوب می‌شود، برخی شیاطین انسی هم محور شرارت در طول تاریخ هستند، آن دسته از شیاطین انس که در مقابل انبیای اولوالعزم ایستادگی کردند محور شیاطین تاریخ‌اند که در روایات از آن‌ها نام برده شده است.

وی ادامه داد: شیاطینی هم که در مقابل پیغمبر اسلام(ص) صف‌آرایی کردند، محور شیطنت انس و جن در تاریخ بشریت هستند که نام آن‌ها هم در روایات آمده است، بنابراین در جبهه باطل هم محورهایی وجود دارند که اولیای طاغوت هستند، یعنی استکبار در تاریخ به وسیله آن‌ها هدایت و سرپرستی می‌شود و دیگران به وسیله آن‌ها به طغیان و استکبار دعوت می‌شوند.

نهایت آخرالزمان به کدام امور ختم می‌شود؟

استاد میرباقری درباره نکته پنجم تاریخ فلسفه شیعه ابراز داشت: محور کل در دو جبهه حق و باطل دارای موازنه یکسان نیستند، بلکه در کل عالم خلقت و تاریخ حتماً محور کل در جبهه عبودیت بر محور کل در جبهه باطل غلبه دارد، گرچه ممکن است کشمکش طولانی اتفاق بیفتد، بنابراین، جهت‌گیری کل بر محور اراده عبودیت شکل می‌گیرد، به تعبیر دیگر، سجود و عبودیت نبی اکرم(ص) و اهل بیت(ع) بر شیطنت شیاطین غلبه می‌کند و در مرحله بعد سجود انبیاء بر شیطنت طواغیت و شیاطین انسی و جنی که در مقابل آن‌ها هستند غالب می‌شود و حرکت کل، به سمت غلبه عبودیت پیش می‌رود.

وی با اشاره به اینکه در نهایت ظرفیت عبادت نبی اکرم(ص) و جبهه ایشان، بر ظرفیت استکبار در جبهه باطل غالب می‌شود، افزود: البته روشن است که این لطف و ربوبیت خداوند متعال است که امداد می‌کند و عمل خیر را رشد می‌دهد ولی به هر حال، شدت عبادت نبی اکرم(ص) بر شدت استکبار ابلیس در تاریخ غلبه می‌کند، در واقع ظهور این موضوع در عالم دنیا غلبه تمدن الهی بر تمدن مادی است، زیرا جریان تمدن‌ها در طول تاریخ چیزی جز جاری و ساری شدن اراده‌های انسانی در فاعل‌های مادون، از جمله فاعل‌های طبیعی – که خداوند آن‌ها را مسخر اراده‌های انسانی قرار داده است – نیست.

چرا تمدن ایرانی لایق زمینه‌سازی ظهور شده است؟

استاد درس خارج حوزه علمیه با اشاره به فراز و فرودهای تمدن‌های انسانی در جهان، بیان کرد: اگر خوب نگاه کنیم دو تمدن را در طول تاریخ می‌بینیم، یکی تمدن‌های استکباری و دیگری تمدن‌هایی که بر مبنای ایمان و عبودیت هستند، در پایان آنچه ظهور می‌کند تمدن الهی بر محور عبودیت و ولایت امام زمان(عج) است، پس در پایان همین دنیا غلبه با عبودیت است و در کل خلقت هم حرکت عالم بر محور ولایت رسول اکرم(ص) و امیرمؤمنان و اهل بیت عصمت و طهارت(ع) شکل می‌گیرد.

مدرس «فلسفه تاریخ شیعه»؛ با بیان اینکه ایران بعد از قبول اسلام در واقع با توبه از گذشته خویش و تغییر نماد از سمبل‌های هخامنشی به سوی نمادهایی نظیر کعبه و کربلا شرایط زمینه‌سازی ظهور را از آن خود کرده است، زیرا امدادهای الهی را در

راستای خیر به کار گرفته است، ادامه داد: تمدن‌های گذشته مانند روم و یونان نمی‌توانند در دوره ظهور نقشی داشته باشند، زیرا جامعه آن‌ها در راستای شیطننت و استکبار از خداوند درخواست امداد کردند و به همین علت محکوم به فنا شدند.

در پایان خاطر نشان می‌شود که مؤسسه فرهنگی - هنری روزگار نو در ترم تابستانی کلاس‌های خود نسبت به برگزاری دوره فلسفه تاریخ شیعه¹⁷¹؛ از تاریخ ۲۶ مرداد تا ۱۸ شهریور اقدام نموده است که حجت الاسلام والمسلمین سید محمد مهدی میرباقری طی هشت جلسه به ارائه مباحثی پیرامون "هویت فلسفه تاریخ شیعه" می‌پردازد.